

Yaşam

S a r g u n A . T o n t

İstim Sonradan Gelsin...

Rivayete göre, ilk buharlı gemi İstanbul'a geldiğinde zamanın önde gelen devlet adamlarından biri açılışı yapmak için gemiye binmiş. Bir süre bekledikten sonra geminin neden kalkmadığını sormuş. Kaptan "Kusura bakmayın efendim, istim daha gelmedi, onu bekliyoruz" demiş. Bir süre daha bekleyen adam gemi yine kalkmayınca sinirlenip "İstim de kim oluyor, biz ilk seferi yapalım o ikinciye binsin" diye kaptanı haşlamış. (Espriyi kaçırarak genç okuyucularımıza "İstim" kelimesinin İngilizce'de buhar anlamına gelen "steam", kelimesinden dilimize geçtiğini hatırlatalım). Hikaye ne kadar doğru bilinmez ama bizim çocukluğumuzda işler tersine yapıldığı zaman "İstim sonradan gelir" sözleri çok kullanılırdı. (İngilizler "Arabayı atın önüne koymak" derler)

Bu hikaye aklıma geçen gün Avrupa Birliği'nin ülkemizin çevre sorunlarıyla ilgili raporunun kısa bir özetini okuyunca geldi. Durum pek parlak değil; o kadar ki sayın çevre bakanımız gazetelere verdiği demeçte "Çernobil'den daha beteriz" demiş ve eklemiş "Eleştiriler haklı." Her ne kadar Çernobil benzetmesi bize biraz abartılı geldiyse de bakanın eleştirileri kabullenmesi bizde nadir görülen bir davranış. Kendisini kutlarız. Merak etmeyin bu kez "İstim"in sonradan gelmesini bekleyen biz değil, Avrupalılar. Diğer bir deyişle "masalar tersine döndü."

Açıklamaya başlamadan önce bir iki noktaya değinmekte fayda var. Raporda, eleştirilerin yanı sıra bazı alanlardaki zenginliğimize de yer verilmiş. Örneğin, endemik (yurdumuza özgü) bitki sayısı, bütün Avrupa ülkelerinde bulunanların top-

mizle giderebileceğiz. Eleştiri sütununa gelince: Tahmin edilebileceği gibi eleştiriler hava ve su kirliliği üzerinde yoğunlaşıyor. Belki öğretmen olduğumuzdan kaynaklanıyor, bizim en çok ilgamızı raporun eğitim kısmı çekti; burada ana madde halkın bilinçlendirilmesi; bu bilinçlendirmeyi de sivil toplum örgütleri yapacakmış. İşte istim sonradan gelsin diye buna derler!

Açıklayalım:

Çevre hareketlerinin tarihçesine bir göz atarsak Batı ülkelerinde çevre sorunlarına genellikle ilk kez dikkati çeken ve iyi kötü çözümler önerenler, bilim insanlarıdır. (Genellikle diyoruz, çünkü bir tankerin battığından bir gün sonra petrole bürünmüş yüzlerce ölü kuş kıyılara vurursa bu felaketin neden kaynaklandığını anlamak için bilim insanı olmak gerekmez.

Öte yandan, atmosferdeki karbon dioksit artışının ileride küresel ısınmaya neden olabileceğine, ancak o konunun uzmanları karar verebilir.)

Bizdeyse birkaç istisnanın dışında uyarmayı yapan bilim insanlarımız değil, çoğunu amatörlerin oluşturduğu sivil toplum kuruluşları. Gerçi bunların arasında değerli bilim insanlarımız yok değil ama Batı'da olduğu gibi akademik süzgeçten geçmiş, yani popüler değil profesyonel bilim dergilerinde yayınlanmış, makale ve kitap yazarların sayısı gerçekten çok az.

lamına yakın. Benzer bir avantajımız kuşlarda da var. Böylece, her ne kadar Avrupa Birliği'ne alındığımız takdirde ilk yıllarda mali açıdan bir katkımız olmayacaksa da, bu eksikliğimizi biyolojik çeşitliliği-

Bunun günahı da oldukça yaygın; ama ana problem, üniversitelerimizden kaynaklanıyor.

Şimdi yazarınızın bu dergide veya diğer yayın organlarında yazdıklarından haberdar olan okuyucularımızdan izin isteyerek, dergimizle yeni tanışan genç arkadaşlarımızı göz önüne alarak o yazdıklarımızın kısa bir tekrarını yapacağız. Öncelikle altının çizilmesi gereken nokta, çevre sorunlarını ortaya çıkmadan önlemek, tedavi etmekten çok daha ucuzdur. Bir başka nokta, ki bu Avrupa raporunda da belirtilmiş, çevre sorunlarının sınır tanınaması. Örneğin, Tuna nehrinin Karadeniz kıyılarına getirdiği pisliğin bir kısmının kaynağı Balkan ülkeleridir. Bize kalırsa, raporda kısaca dokunulan ve yeterince vurgulanmayan nokta, çevre sorunlarının “bilimsel sınır” tanımadığıdır. Şu günden hiç düşmeyen küresel ısınma sorununu ele alalım: Otomobil eksozlarından ve fabrika bacalarından atmosfere atılan karbon miktarının anormal artışa dikkati çeken genç okuyucularımıza ilk kez bu sayfalarda tanıttığımız Keeling adında bir kimyacıydı. Fazla karbonun ne kadarını ağaçların ve denizde çayır görevi gören planktonların depolayabileceğini hesaplayanlarsa, orman ve deniz ekologları oldu. Bütün bu bilgilere dayanarak atığın ne boyutlarda bir sıcaklık getireceğini hesaplayanlarsa, matematik-fizik kökenli iklim uzmanları oldu. Sorun bilimsel sınırların aşılmasıyla da bitmedi. Tehlikenin boyutlarının belirlenmesi, risk analizleri tarafından yapıldı. Sorun uluslararası boyutlara ulaştığı için, otomatik olarak devreye bürokratlar ve siyasetbilimciler girdiler. Tabii, hemen hemen her çevre sorununda olduğu gibi, burada da iş paraya dayandığından, ekonomistlerin de bu konuda başrollerden birini oynayacakları apaçık ortada. Buna benzer daha bir sürü örnek verebiliriz.

Çevre sorunlarının bu kadar çetrefilli olması, bir çok Batılı üniversiteyi de müfredatları yeniden düzenlemeye zorladı. Çevre mühendisliği, önemini hâlâ koruyor ama artık Çevre Bilimleri adlı geniş bir yelpazenin sadece bir parçası. Ekoloji, uygulamalı ekoloji, eko-toksikoloji, çevre ekonomisi, çevre hukuku, çevre etiği ve hatta çevre sanatı yelpazeyi tamamlıyor. Çeşitli uzmanların bir çatı altında olması fikir alışverişini tabii ki kolaylaştırıyor. Bu kadar dersi sunamayan üniversitelerde ekoloji ve çevre dersi hemen hemen her zaman veriliyor, fakat kullanılan ders ki-

tapları birkaç yıl öncesine göre çok daha değişik. Örneğin, benim ODTÜ’de okuttuğum, Botkin ve Keller’in yazdığı ve dünyanın en büyük ders kitabı yayıncılarından biri olan John Wiley & Sons’ın çıkardığı Environmental Science (Çevre Bilimi) kitabının 40’a yakın sayfası çevre hukuku ve etiğine ayrılmış. Yazarların ikisinin de ekolog olması, ilgi çeken diğer bir husus. West Publishing tarafından basılan ve bir jeofizikçi, diğeri matematik eğitimcisi olan iki yazarca kaleme alınan bir diğer popüler ders kitabında hukuk-ekonomi-etik konuları toplam 75 sayfa tutuyor. Tabii bunlar çevre kirliliği, türlerin yok olması, ozon tabakasının incilmesi gibi artık klasikleşmiş konulara ek olarak konmuş.

Maalesef bu tür yaklaşımlar ülkemizde gelişmiş değil. Bizim görebildiğimiz kadarıyla gelişmemesinin nedeni, imkansızlıktan çok bakış açısıyla ilgili. Birinci problem, bizde çevre bilimi çevrecilikle karıştırılıyor. Bilimde ölçerek biçerek, ön yargısız bir şekilde sorunu belirler, düzeltmek için önerilerde bulunursunuz. Çevrecilik bu bilgiler doğrultusunda halkı bilinçlendirmek, lobi yapmak, kaynak sağlamak gi-

bi etkinlikleri içerir. Her akımda olduğu gibi, geçmişte maalesef burada da kaba kuvvete başvuru dozu kaçırınlar oldu. Sanırım o yüzden üniversite yetkilileri ve iş adamları “aman bunları bir içeri sokarsak bize bir şey yaptırmazlar” zihniyeti içine girdiler. (Bu mantığa göre, üniversitelerdeki başkaldırıların çoğunun siyasi amaçlı olduğunu düşünürsek, o zaman siyaset bilimi dersleri okutmayalım.) Vaktiniz varsa ileri gelen üniversitelerimizin Web sitelerine bir girin bakın: Bırakın kapsamlı bir çevre eğitimini, çoğunda tek bir ekoloji veya çevre dersi bile göremezsiniz. Şirketler biraz daha iyi; ama oralar da da yeteri kadar mesafe alınmış değil.

Bütün bunları göz önüne alırsak; o zaman halkı bilinçlendirmeden önce üniversitelerimizi bilinçlendirmek çok daha mantıklı bir hareket olmaz mı? Bir yandan küresel ısınma kapımızı çalıyor, ozon tabakası inceliyor, bir çok hayvan ve bitki türlerimiz yok olma aşamasında; ama biz bu afetlerle nasıl başa çıkılacağını üniversitelerimizde öğretmiyoruz! Neden öğretilmiyor diye sorarsanız, korkarım alacağınız yanıt “İstimin seferden dönmesini bekliyoruz” olabilir.